

Eerder gepubliceerd in het Heraldisch Tijdschrift 7 (2001): 32-40. Nu met gekleurde wapens. Sleutelwoorden: Barneveld, Nairac Museum, wapenschild, Klessers, Appeldoorn, Broeckhuijsen, Citters, Hacfort, Nairac, Ommeren, Schimmelpenninck, Speulde, Torck, Wijnbergen

Wapenschilden in Museum Nairac te Barneveld

ANTON C. ZEVEN

Tijdens de viering van het 20-jarig bestaan van 'Veluwse Geslachten' te Barneveld in 1995 werd het boek *Namen en wapens uit Barnevelds verleden*, door J.C. Klessers (Barneveld, 39 blz, A4 formaat) ten doop gehouden. Omdat ik meen, dat deze publikatie weinig aandacht heeft gekregen, is het goed om haar in de schijnwerpers te zetten.

Collectie wapenschilden

In 1865 schonk J.H. Baron van Zuijlen van Nievelt van Schaffelaer aan de gemeente Barneveld een collectie op houten schilden geschilderde wapens. Onbekend is hoe de schenker aan deze collectie is gekomen. Uiteraard was de sterk in de geschiedenis van Barneveld geïnteresseerde mr. Carel August Nairac, burgemeester (1843-1866), verheugd deze collectie te ontvangen, daar de wapens personen of families betroffen die een band met Barneveld hadden of gehad hadden. Hierbij moeten wij ook denken aan landdrosten en rentmeesters van de Veluwe. Maar de enige opgevoerde hertogen van Gelre zijn de Habsburgers Karel V en Philips II. De wapens van eerdere hertogen van Gelre ontbreken.

Volgens Klessers zijn aanvullingen op de collectie afkomstig van Nairac zelf. De vraag is of dit wel zo is. Dan had men toch ook de wapenschilden van Maanen (zijn eerste vrouw) en van Borssele (zijn tweede vrouw) verwacht. Het lijkt er meer op dat het grootste deel van de collectie één geheel vormde. Wel is later, omstreeks 1925 een zestal wapenschilden toegevoegd (zie paragraaf Groepen). Deze onderscheiden zich van de oudere, doordat zij met helmteken en dekkleden zijn geschilderd.

Van een aantal wapendragers wordt ver-

meld dat de relatie met Barneveld niet duidelijk is. Verder onderzoek, zoals van Beelaerts (zie beneden), kan nog oplossingen geven. Verder is het de vraag of J.H. Zuijlen van Nievelt alleen in Barnevelders en hun wapens geïnteresseerd was. Opvallend is de afwezigheid van wapens van predikanten.

De wapenschilden worden, ook weer op twee na, bewaard in het Museum Nairac te Barneveld. Daar zijn zij opgehangen om te kunnen worden bewonderd.

Afb. 1. Wapenbord Van Ommeren in het museum Nairac (type 1)

Klessers boek

Op de omslag vinden wij vier wapens in kleur (van Dompelslaer, Hackfort, van Ommeren en van Zuijlen van Nievelt), terwijl 56 wapens (en de vier gekleurde van de omslag) in zwart-wit worden afgebeeld. Deze zijn gekopieerd van kleurenfoto's, die gemaakt werden door G. Kornet en J. Luytjes. Twee wapens van ambtsjonkers (van Ghendt en van Renes-

se) worden in tekening afgebeeld, omdat het wapenschild verloren zou zijn.

De schildjes hebben een hoogte van ca. 15 cm. Bij een aantal steekt boven het schild een plankje van ca. 1 cm hoogte uit, van een aantal is dit plankje ca. 8 cm hoog en van een aantal is dit plankje bedekt met een kroon (zie beneden). Klesser, die geen gelegenheid had de wapens te beschrijven merkte wel op dat niet alle wapens correct zijn gekleurd.

Afb. 2. Wapenbord Hackfort, 1400 (type 2)

Op een lint onder het schild vinden wij bij sommige wapens alleen een familienaam, terwijl bij zes schildjes de familienaam (van Gruijthuijs, Mettenbrink, van Nagell, Sweijs, twee maal van Zuijlen van Nievelt), door initialen wordt voorafgegaan. Daarnaast vinden wij zelden een jaartal en vaak een nummer op het lint. Dit nummer kan ook in de punt van de schildvoet voorkomen. Daarnaast zijn er ook wapens zonder nummers. De achtergrond van deze variaties is niet bekend.

Op blz. 6 vinden wij een kaartje waarop 19 locaties van met name genoemde erven met het jaartal van hun oudste vermelding, vermeld staan. Families noemden

zich naar deze erven en van zeven van hen vinden we de wapens (Achterveld, Bylaer (Bijler), Domselaer, Dronckelaer, Esveld, Oldenbarnevelt, Otelaer, Schaffelaar en Zeumeren (met wapen Someren). De erven Speulde en Schrassert lagen te ver weg om op dit kaartje aangegeven te worden.

Groepen

Nagegaan is of de op een bepaalde wijze genummerde en de ongenummerde wapens tot bijeen horende groepen gebracht kunnen worden. We onderscheiden de volgende typen:

type	aantal
1. nummer in naamlint (nrs. 1, 4, 6-8, 10-15, 17, 19-26, 29-31, 33, 35-37, 39-44, 48, 49, 51)	38
2. nummer in schildvoet (nrs. 2, 3, 16, 18, 27, 28, 38, 45-47, 50)	10
3. geen nummer	3
4. met helm, helmteken en dekkleden	6
5. sterk afwijkend schild en naambord	1
6. tekening	2
totaal	60*

* Van het totaal zijn 57 wel en drie (Mollerus, van Vinceler en J.H. van Zuijlen van Nievelt, de schenker!) niet in het boek afgebeeld. Twee van de afgebeelde wapenschilden (van Domselaer en van Wijnbergen) worden in het Museum in een doos bewaard.

Aan de hand van de aan- of afwezigheid van een vijfbladige kroon (type 1) boven het schild zouden we nog een verdere verdeling kunnen maken. 22 wapenschilden worden bedekt door een dergelijke kroon. Maar wanneer we de andere schildjes van typen 1, 2 en 3 bekijken dan kan men concluderen dat ook deze schildjes oorspronkelijk waarschijnlijk met een dergelijke kroon bedekt geweest zijn. Twee schilden, die van Citters en van Nagell worden bedekt door een zeer eenvoudige kroon

zonder bladeren of parels (type 2). Beide behoren tot type 4. Dit kan betekenen dat ook de andere vier schildjes van dit type oorspronkelijk door een identieke kroon bedekt geweest waren.

Afb. 3. Wapenbord Citters (type 4)

De schild- en lintvorm van typen 1 en 2 zijn identiek. Alleen door de plaats van het nummer kunnen ze in twee typen worden verdeeld. Voegen wij de nummers van beide typen samen, dan krijgen wij een reeks van 1 tot en met 51 wapens, waaraan drie nummers (5, 9 en 34) ontbreken. De schildvorm type 3 met drie ongenummerde wapens (van Ardesch, van den Bogert en Westrik) is identiek aan die van typen 1 en 2. Deze kunnen de ontbrekende nummers zijn.

Aan de collectie ontbraken de wapens van twee ambtsjonkers: Johan Wilhelmus van Ghendt en Coenrad Jan van Renesse). Deze werden door middel van een tekening toegevoegd.

Van 54 wapens wordt alleen het wapenschild gegeven; van zes (Beelaerts, Citters, Mollerus, van Nagell, Rutgers, Verloop) worden ook het helmteken en de

dekkleden getoond. Het schild en naam-bord Vijgh wijkt sterk af; het zal een eigen geschiedenis in deze collectie hebben. Klesser vermeldt dat de relatie Beelaerts met Barneveld onbekend is. Er was echter in 1900 een gemeente-ontvanger van Barneveld met de naam Henri Everhard Beelaerts van Emmichoven. Jhr. S. van Citters was commissaris van de Koningin in Gelderland van 1909 tot 1925. Gerrit Willem baron van Nagell was van 1883 tot 1925 burgemeester en zijn opvolger was Joachim Westrik, burgemeester van 1925 tot in de veertiger jaren. Hendrik Cornelis Rutgers was gemeentesecretaris van 1912 tot 1918 en Gerrit Verloop was gemeente-ontvanger van 1864 tot 1900. Kennelijk werden de schilden van deze vijf personen na de aanstelling van burgemeester Joachim Westrik toegevoegd. Zou deze de initiatiefnemer geweest zijn?

Fantasiewapen Barneveld?

Het wapen van de gemeente Barneveld in deze collectie wijkt volledig af van het officiële wapen. Klesser schrijft dat volgens burgemeester Nairac dit wapen in 1717 als ambtswapen gefungeerd heeft, maar de laatste heeft daarvoor geen bron gegeven. Daarentegen schrijft Schimmelpenninck van der Oije³ dat voor 1795 'de (Gelderse) ambten beschikten niet over eigen wapens.'

Indien dit wapen van Barneveld werkelijk bestaan heeft, dan vraag ik mij af of het halve tabaksblad niet oorspronkelijk een vlam was. Dan zou het wapen een sprekend wapen zijn, daar volgens Moerman⁴, Barneveld zou betekenen een veld waar men brandstof vandaan haalt.

Dia-collectie J.P.C. Hoogendijk

De wapenschilden zijn enige jaren geleden door Jan Hoogendijk, Leusden gefotografeerd en in zijn dia-collectie opgenomen. Met behulp van deze collectie werd een aantal wapenbeschrijvingen gecontroleerd.

Streekwapens

Naast de reeds elders vermelde streekwapens als het ankerkruis, de lelies en de toortsen, wees Jan Hoogendijk mij op het schildhoofd met de drie zespuntige sterren naast elkaar, dat we terugvinden in de wapens van Achtervelt, van Bijler en Schrasert. Wij vinden deze wapens ook in Het Wapenboek van Amersfoort² en in dat van 'Veluwe Geslachten'. In de laatste vinden wij ook van Coot(h) en Schrasert, terwijl de wapens de Greef en Pleuris in het schildhoofd twee zespuntige sterren hebben. Misschien is het nog te vroeg om op deze weinige gegevens een conclusie te trekken.

Wapenbeschrijvingen

Wapenbeschrijvingen worden in Klessers publicatie niet gegeven. Daarom volgen zij hieronder. Zij kunnen aan de oorspronkelijk publicatie worden toegevoegd. Achter de naam vermeld ik het type wapenschild, het nummer (indien aanwezig), en het type kroon (indien aanwezig).

van ACHTERVELT (type 1, nr 36)
effen zilver en in een groen schildhoofd drie naast elkaar geplaatste gouden zespuntige sterren.

N.B. Zie van Bijler.

van APPELDOORN (type 1, nr 19 met kroon 1)
in goud een rode adelaar met blauwe po-

ten en op de borst beladen met een dwarsgelegde zilveren sleutel met de baard naar links en beneden.

N.B. Elders ook als van Apeldoorn gespeld.

ARDESCH (type 3)

in blauw een verticaal geplaatste gevederde zilveren pijl met de punt omhoog.

van ARNHEM (type 2, nr 2, kroon 1)

in zilver een rode adelaar.

N.B. De veldkleur is lichtgeel.

BEELAERTS (type 4)

in zilver drie rode vierbladen, goud geknopt en groen gepunt. Schilddekking: een schuinrechts gestelde tralichelm getopt met een kroon waaruit een roodgekamde en -gelede hanekop met hals komt. Dekkleed: zilver en rood. Schildhouders: rechts een roodgekamde en -gelede haan, en links een roodgebekte en -genagelde gouden griffioen.

N.B. In een enkel geval wordt de bloem in het wapen van Beelaerts van Blokland wel mispelbloem genoemd. F. Beelaerts van Blokland wijst al in 1908 erop dat een mispelbloem vijf kroonbladeren heeft (Meyerijsche heraldiek. Ned. Leeuw 26: k112-116, 162-168).

BENTINCK (type 1, nr 20, kroon 1)

in blauw een zilveren ankerkruis.

N.B. Klessers voegt nog toe 'tot Brieler'.

van den BOGERT (type 3)

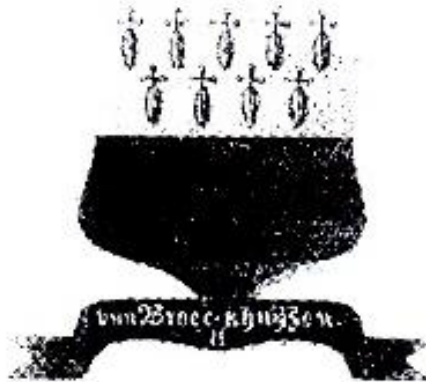
in goud een zwart handmerk (een wolfsangel met in het midden een verkorte rechterschuimbalk).

N.B. Antonie van den Bogert was secretaris van Barneveld. Hij was gehuwd met Antonia Wilhelmina Nairac.

van BROECKHUYSEN (type 1, nr 11, kroon 1)

doorsneden, 1. in zilver negen (5-4) hermelijnstaartjes, 2. effen groen.

N.B. Klesser voegt nog toe 'tot de Latmer'.

van BILDER (type 2 nr 45)
effen zilver en in een groen schildhoofd drie naast elkaar geplaatste gouden zespuntige sterren.
N.B. Zie van Achtervelt.

CITTERS (type 4, kroon 2)
in blauw een beurtelings gekanteelde zilveren dwarsbalk vergezeld boven van vier en beneden van drie gouden zespuntige sterren. Een zilveren effen schildhoofd. Schilddekking: een aanzien gestelde tralichelm met blauw en gouden wrong. Helmteken: een gouden en blauwe vlucht waartussen een zwevende gouden zespuntige ster. Dekkleden: goud en blauw.
N.B. De volledige naam is van Citters.

van DEDEM (type 1, nr 13, kroon 1)
in rood drie in twee rijen blauw en zilver geruite schuinbalken.

van DEELEN (type 1, nr 23, kroon 1)
in zilver een rode dwarsbalk beladen met twee zilveren naar rechtsgewende ramskoppen.
N.B. Klesser voegt nog toe 'tot Crumse-ler'. Elders ook met aanzien ramskoppen.

van DOMPSELAER (type 1, nr 8, om-
slag, kleur)
in zilver een rood ankerkruis.
N.B. Niet opgehangen.

DRONKELAER (type 1, nr 40)
in groen beladen boven met een verkort kruis en beneden van drie zespuntige sterren (2-1).

DROSTE (type 1, nr 41)
in zilver een groot rood hartschild.
N.B. Klesser: op grond van het wapen moet hiermee Droste zu Vischering bedoeld zijn: een adellijk geslacht uit Hannover. De relatie met Barneveld is onbekend. Volgens Rietstap is het wapen van dit geslacht: in rood een zilveren hartschild.

ELSEVIER (type 1, nr 42)
gevierendeeld door een gouden kruis, 1. en 4. in rood een gouden leeuw, 2 en 3. in blauw drie zilveren lelies.

van ESSEN (type 1, nr 21, kroon 1)
in zilver een zwarte schuinbalk beladen met drie elkaar rakende gouden ruiten geplaatst in de richting van de balk.
N.B. Klesser voegt toe 'tot Schaffelaer'.

van ESVELT (type 1, nr 37)
in rood een zilveren ankerkruis.

van GHENDT (type 6)
in zilver een rode dwarsbalk beladen met vier aanstotende gouden andrieskruisen.
N.B. Klesser voegt toe 'van Langerae'.

van GHEYN (type 2, nr 38)
gedeeld, A. in goud een rode springende hazewindhond, vergezeld boven van en beneden van twee eveneens rode lelies, B. in rood drie concentrische gouden ringen.
N.B. Op het lint lijkt de naam Guill van Gijn en daaronder het jaartal 1649 te staan.

G. van GRUIJTHUIJS (type 1, nr 15, kroon 1)
in goud een rode adelaar, rood gebekt en geklauwd, en op de borst een zilveren schildje beladen met blauwe dwarsbalk.

HACKFORT (type 2, nr 16, omslag, kleur, kroon 1)
in goud een smalle rode dwarsbalk verge-

OLDENBARNEVELT (type 1, nr 29, kroon 1)
in rood een zilveren ankerkruis.

van OMMEREN (type 1, nr 1, omslag, kleur)
in goud drie gaande zwarte, zwart gekroonde leeuwen boven elkaar.

OOSTER (type 1, nr 43)
in rood een gouden linkerschuimbalk vergezeld boven van een gouden ring en beneden van een gouden zespuntige ster.

van OTELAER (type 1, nr 44)
geviereendeeld, 1 en 4. in zilver een rode zespuntige ster, 2 en 3. in goud een staande goudgekroonde rode leeuw.

van RAESFELT (type 1, nr 26, kroon 1)
in goud een smalle blauwe dwarsbalk.
N.B. Elders ook gespeld als van Raesveld.

van RENESSE (type 6)
in rood een aanzijnde blauw getongde en genagelde gouden leeuw op een met gouden blokjes bezaaid veld.
N.B. Oorspronkelijk wapen verloren gegaan. Klessenr voegt nog toe 'tot Helbergen'.

van RIIEEDE (type 1, nr 17, kroon 1)
in zilver twee smalle zwarte hoekige dwarsbalken.

RUTGERS (type 4)
doorsneden, 1. in zilver drie rechtopstaande gedopte eikels met de stelen omlaag, 2. in blauw een opvliegende zilveren zwaan met rode bek en poten. Schilddekking: een aanzien geplaatste tralieshelm waarop een rood en gouden wrong waaruit een aanzien gestelde uitkomende zwaan van het schild. Dekkleed: rood en goud.

van SCHAFFELAAR (type 2, nr 18, kroon 1)
in zwart een smalle gouden dwarsbalk,

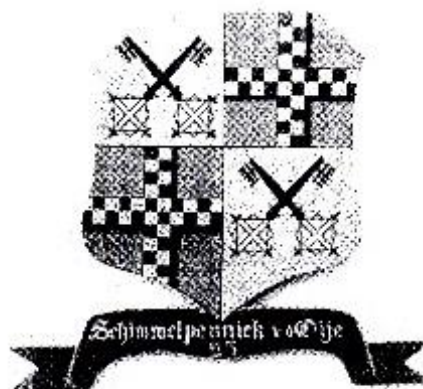
J.B. METTENBRINK (type 1, nr 30)
gedeeld, 1. in blauw een zespuntige zilveren ster, 2. in groen een natuurlijke roos aan steel waaraan vier bladeren, alles van zilver.

MOLLERUS (type 4)
gedeeld, 1. in rood een uit de deellijn uitkomend zilveren paard, 2. in blauw drie

vergezeld boven van twee en beneden van één gouden lelie.

N.B. Op lint: Jan van Schaffelaer en het jaartal 1384. Volgens Rietstap kunnen de lelies ook zilver zijn. Volgens Prins was hij een van Domselaer.

van SCHERPENZEEL (type 2, nr 28, kroon 1)
in blauw zes zilveren lelies (3-2-1).
N.B. Op lint zonder 'van'.

SCHIMMELPENNINCK van der OIJE (type 1, nr 25, kroon 1)
geviereendeeld, 1 en 4. in zilver twee schuingekruiste zwarte sleutels met de baarden omhoog en afgewend (Schimmelpenninck), 2 en 3. in goud een rood en zilver geschakkerd kruis (van der Oije).

SCHRASSERT (type 1 nr 12, kroon 1)
in zilver twee naast elkaar geplaatste toortsen*, en in een purperen schildhoofd drie zespuntige naast elkaar geplaatste zespuntige sterren.

*Deze term heb ik ontleend aan Hoffman (1933-1941). An armory of American families of Dutch descent. The New York Genealogical and Biographical Record. Verscheidene afleveringen. Naar mijn mening is dit een betere beschrijving, dan seinlichten (wat zijn dat eigenlijk?) en uitgerukte heideplanten (daar lijken zij, ook gestyleerd, helemaal niet op). Jan

Hoogendijk noemt ze omgekeerde hermelijnstaartjes.
N.B. Het schildhoofd is blauw.

SLOET (type 2, nr 50, kroon 1)
in zilver een rode wassenaar.

SOMEREN (type 1, nr 32)
in goud drie blauwe lelies en een rood schildhoofd.

van SPAEN (type 1, nr 14, kroon 1)
gevierendeeld, 1 en 4. in zilver drie rode schuinbalken (van Spaen), 2 en 3. in rood twaalf (3-3-3-3) gouden ringen (van Ringenberg). Een hartschild gaand in het tweede kwartier over de tiende en in het derde kwartier over de derde ring, van goud beladen met een zwarte gebekt en geklauwde, goud gekroonde gouden adelaar.

SPEULDE (type 1, nr 35)
in zilver een schuinrechts geplaatste met zilver beklede onderarm met gebalde vuist in natuurlijke kleur, de mouw beladen met zes zilveren blokjes, geplaatst in de richting van de mouw.
N.B. Ook Spuelde. Ook geharnaste onderarm.

SWEJS (type 1, nr 31)
in zilver een rood hert in de borst getroffen door een schuinlinks geplaatste rode gevederde pijl.
N.B. Op lint J.C. Sweijs.

TORCK van ROSENDAEL (type 2, nr 3, kroon 1)
doorsneden, A. effen rood, B. in zilver zeven blauwe ruiten (4-3).

VERLOOP (type 4)
gedeeft, 1. in goud een liggende rode winkelhaak met afgebroken eind, 2. in blauw een springend zilveren paard op zilveren grond. Schilddekking: een aanzien gestelde traliehelm getopt met een goud en rode wrong waaruit een staande winkelhaak van het schild steekt. Dekkle- den: goud en rood.

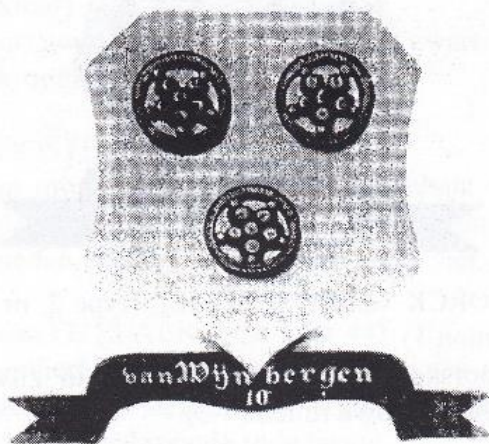
VINCELER (type 1, nr 33)
in zilver een rood kruis.

de VOS van STEENWIJK van ESSEN (type 1, nr 22, kroon 1)
gevierendeeld, 1 en 4. in zilver vijf rode schuinbalken en een zilveren schildzoom beladen met acht gouden penningen (de VOS van STEENWIJK), 2 en 3. zie van ESSEN.
N.B. Het zilver van kwartieren 1 en 4 is donkergrijs geschilderd. De zoom van moet zwart zijn.

VLIJGH (type 5)
in zilver twee schuingekruiste roodgekle- de armen, de vuisten gebald en van natuurlijke kleur.
N.B. Een volledig ander wapenschild en beschildering.

WESTRIK (type 3)

in goud een blauw keper vergezeld boven van twee en beneden van één zilveren lelie met afgesneden voeten.

van WIJNBERGEN (type 1, nr 10)
in zilver drie zwarte vijfspakige raderen (2-1).

N.B. Klesser voegt toe 'tot de Glinthorst'.

G.M. van ZUIJLEN van NIEVELT (type 1, nr 7, omslag, kleur, kroon 1)
in zilver drie rode zuilen.

N.B. Klesser voegt nog toe 'tot Glinthorst'. Uit zijn toelichting blijkt niet wie achter de initialen schuil gaat.

J.H. van ZUIJLEN VAN NIEVELT (type 1 nr 6, kroon 1)

in zilver drie rode zuilen. Schilddekking: een gouden kroon van vijf bladeren. Het schild voor een kruis van de Duitse Orde.

N.B. Deze persoon zal de schenker zijn. Zijn wapenschild werd door Klesser niet afgebeeld, terwijl die van de hierboven gemelde onbekende G.M. twee keer voorkomt.

KAREL V/FILIPS II (type 2, nr 46)

gevierendeeld, 1. opnieuw gevierendeeld, a en d. Castilië, b en c. Leone, 2. gedeeld, A. Aragon, B. Sicilië, 3. gedeeld, 1. Oostenrijk, 2. Oud-Bourgondië (de zoom moet rood zijn), 4. gedeeld, 1. Nieuw-Bourgondië, 2. Brabant. Over de kwartieren drie en vier een hartschild: gedeeld, 1. Vlaanderen (het veld moet goud zijn), 2. Tirol. Boven het schild een naar links gewend gekroond hoofd, alles zilver.

N.B. Op het lint: Karel V en Philips II, 1564. Philips foutief gespeld. Hoewel hetzelfde schildje van de collectie is gebruikt, beslaat het wapen niet het gehele schild.

Gemeente BARNEVELD (fantasiewapen, type 2, nr 47)

Klesser: doorsneden, 1. in zilver een uit de deellijn komend half tabaksblad, 2. effen zilver.

N.B. Zie boven voor een toelichting.

BRONNEN

1. A.C. Zeven. *Wapenboek van de Vereniging Veluwe Geslachten*. Publikatie 152. Barneveld, 1997. 375 blz. en nog ongepubliceerde aanvullingen in bezit van de auteur.

2. A.C. Zeven. *Muscharts Wapenboek van Amersfoort*. In: *Heraldisch Tijdschrift* 6 (2000), p. 49-59.

3. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oije. In: H.B.N.B. Adam, J. Hofman en G.J. Mentink (red.). *Van Gelre naar Gelderland: aspecten van de overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw*. Arnhem, 1984. 156 p.

4. H.J. Moerman. *Nederlandse plaatsnamen. Een overzicht*. Leiden, 1956. 297 p. □